

¹Умирбекова А.Н.^а, ²Шалабаева Л.И., ³Омаров Б.С., ⁴Омаров Н.Б.

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

²Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан

³Халықаралық туризм және меймандостық университеті, Түркістан қ., Қазақстан

⁴Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖАТТЫҚТЫРУШЫ ЖҰМЫСЫНЫҢ ТИІМДІ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Умирбекова Акерке Нурланбековна, Шалабаева Лаура Исмаилбековна, Омаров Бахытжан Султанович, Омаров Нурлан Болатович

Эмоционалды интеллект жаттықтырушы жұмысының тиімді факторы ретінде

Аңдатпа. Мақалада эмоционалды интеллектінің жалпы ғылыми-педагогикалық саладағы зерттелу жайы, нақты спорт саласындағы жаттықтырушы қызметінің іс-әрекетінде қарастырамыз. Жалпы зерттеулерге теориялық талдау кезінде қоғам салауатты өмір салтын құруда, дене шынықтыру және спорт мамандарын дайындауда, жаттықтырушы мамандардың кәсіби қызметіне сай эмоционалды интеллектінің әсер етуші сапа ретіндегі рөлін айқындауда психологиялық-педагогикалық, тұрғылық ерекшеліктеріне сипаттамалық талдау жасалынған. Жалпы зерттеулерге талдау жасау кезінде эмоционалды интеллект анықтамасы, эмоционалды интеллект компоненттері, көрсеткіштері, белгілері, үлгілеріне сипаттама жасалған. Эмоционалды интеллект үлгілері төрт негізгі бағытта қарастырылды, олардың мазмұндық ерекшеліктері мен әдістемелік мүмкіндіктеріне сипаттама берілді. Теориялық талдау кезінде эмоционалды интеллект деңгейін анықтау мен жаттықтырушы кәсіби қызметіндегі ерекшеліктері, мүмкіндіктері мен қажетті сапалары анықталды. Эмпирикалық зерттеу кезінде дене шынықтыру және спорт мамандығының бірінші курс магистранттарымен Д.В. Люсин тесті негізінде әдістемелік зерттеу жүргізіліп, алынған нәтижелеріне сапалық талдау жасап, көрсеткіштері айқындалды. Алынған жалпы тұжырымдамаларға сай қорытындылар беріліп, қысқаша ұсыныстар көрсетілді.

Түйін сөздер: жаттықтырушы, эмоционалды интеллект, күйзеліс әсері, кәсіби іс-әрекет, коммуникативтік дағдылар тиімділігі.

Umirbekova Akerke Nurlanbekovna, Shalabaeva Laura Ismailbekovna, Omarov Bakhytzhon Sultanovich, Omarov Nurlan Bolatovich

Emotional intelligence as a factor in the effectiveness of the coach

Abstract. The article deals with the issues of studying emotional intelligence in the general scientific and pedagogical sphere, the activity of a coach in a specific sports field. During the theoretical analysis of the research, psychological, pedagogical and personal characteristics were described, the society's view in building a healthy lifestyle, training of specialists in physical culture and sports, emotional intelligence was determined as the main quality in the professional activity of a coach. We analyzed the definitions of emotional intelligence, examined the characteristics of the components of emotional intelligence, indicators, signs, patterns of the m model. The models of emotional intelligence in four main directions are considered, their content features and methodological capabilities are characterized. The theoretical analysis revealed the features, capabilities and necessary qualities in the professional activity of the coach and the determination of the level of emotional intelligence. During an empirical study by first-year undergraduates of the specialty physical culture and sports, a methodological study was conducted based on the test of D.V. Lyusin, a qualitative analysis of the results obtained was carried out and indicators were determined. In accordance with the general results obtained, conclusions and brief recommendations were given.

Key words: coach, emotional intelligence, stress impact, professional activity, effectiveness of communication skills.

Умирбекова Акерке Нурланбековна, Шалабаева Лаура Исмаилбековна, Омаров Бахытжан Султанович, Омаров Нурлан Болатович

Эмоциональный интеллект как фактор эффективности работы тренера

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы изучения эмоционального интеллекта в общенаучной и педагогической сфере, деятельности тренера в конкретной спортивной сфере. В ходе теоретического анализа исследований были описаны психолого-педагогические и личностные особенности, взгляд общества относительно построения здорового образа жизни, подготовка специалистов по физической культуре и спорту, определен эмоциональный интеллект как основное качество в профессиональной деятельности тренера. Мы проанализировали определения эмоционального интеллекта, рассмотрели характеристики компонентов эмоционального интеллекта, показатели, признаки, закономерности и модели. Рассмотрены модели эмоционального интеллекта по четырем

основным направлениям, дана характеристика их содержательных особенностей и методических возможностей. При теоретическом анализе выявлены особенности, возможности и необходимые качества в профессиональной деятельности тренера и определены уровни эмоционального интеллекта. При эмпирическом исследовании магистрантами первого курса специальности «Физическая культура и спорт» было проведено методическое исследование на основе теста Д.В. Люсина, проведен качественный анализ полученных результатов и определены показатели. В соответствии с полученными общими результатами были даны выводы и краткие рекомендации.

Ключевые слова: тренер, эмоциональный интеллект, влияние стресса, профессиональная деятельность, эффективность коммуникативных навыков.

Кіріспе. ҚР денсаулық сақтау саласын дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында көрсетілген бірінші міндеттемесіне сай, халықтың саламатты өмір салтын ұстануын қалыптастыру және қоғамдық денсаулық қызметін дамыту, осыған сәйкес дені сау ұрпақ тәрбиелеу, салауатты өмір салтын ұстанушы халық санын арттыру, тұлғаның мінез-құлқына әсер етуші қауіпті факторларды төмендету мүмкіндіктерін арттыру маңыздылығы зор. Дене шынықтырумен және спортпен айналысатын азаматтарды толық негізде сапалы жаттығу жолдарымен қамту, қауіпсіз демалыс сауықтыру ортасын кәсіби негізде құру үшін жаттықтырушы мамандардың эмоционалдық құзыреттілігі аса маңызды фактор болып табылады [1].

ҚР дене шынықтыру және спорт саласындағы мемлекеттік саясатына сай барлық жеке адамдар үшін дене шынықтырумен және спортпен айналысу теңдігі және олардың жалпыға бірдей қолжетімді болуы шарт, кемсітілушілікке тыйым салу және қатыгездікті, зорлық-зомбылықты және адамның қадір-қасиетін қорлауды насихаттауға жол бермеу басты мақсаттарының бірегейі болып табылады. Осы орайда дене шынықтыру және спорт саласы кәсіптік мамандарын, жаттықтырушы, нұсқаушы, әдіскерлердің оқу және жаттығу үдерісін сапалы ұйымдастыру, кәсіби негізде басқару, сауықтыру және дене шынықтыру шараларын қауіпсіз деңгейде өткізу үшін психологиялық тұрақтылықты қамту, болашақ жаттықтырушы мамандардың эмоционалдық құзыреттілігіне аса назар бөлу қажеттілігінің өзектілігі айқын [2].

Психологиялық ғылымда жалпы интеллект ұғымы аса күрделі феномен болып табылады. Интеллектіні жалпы тұлға танымдық үдерістерін құраушы күрделі қызметтер жиынтығы деп те айта аламыз. Интеллект таным үдерістерін белсендіру арқылы тұлғаның шынайылығын айқындай түседі.

Эмоционалды интеллект ұғымына көптеген ғалымдар анықтама берген, негізгі компоненттері өзге эмоциясын түсіну мен бақылау,

өзінің эмоциясын түсіну мен бақылауға бағытталған. Тәжірибелік негізде қызмет етуші, көмек беруші мамандар қатарына спортшылардың жаттықтырушыларын қарастыруға болады. Жаттықтырушы қызметі жоғары деңгейлі белгісіз жағдаймен үнемі байланыста ұйымдастырылады, ол ортада үнемі күйзеліс, лезде шешім қабылдау мен аса жоғары жауапкершілікті қажет етеді. Сондай-ақ, жаттықтырушылар үнемі нәтижелі іс-әрекет құруға бағытталған. Заманауи бәсекелестік негізінде құрылған қоғам кәсіби қызмет етуші жаттықтырушылардан ақпаратты тез өңдеу, әр жағдайдың болашақ алғышартын көруді, үнемі ізденісте болуды, тез шешім қабылдауды талап етеді. Қазіргі кезде жалпы эмоционалды интеллектінің субъект-субъектілі қарым-қатынас негізінде құрылған кәсіби мамандардың тиімділігін, қызметіндегі тиімділігін арттыруда аса қажет екендігі өзекті мәселеге айналған. Осы орайда біз мақалада эмоционалды интеллект жаттықтырушы жұмысының тиімді факторы ретінде мүмкіндіктерін ғылыми-теориялық және әдістемелік негізде зерттеу арқылы нәтижелермен бөлісетін боламыз.

Әдістер мен материалдар. Алынған зерттеу мәселесінің өзектілігін айқындау жолында, құқықтық-нормативті, еліміздің білім беру жүйесінде негізгі басым бағыттарды айқындаушы құжаттарда, дене шынықтыру және спорт саласы бойынша, психологиялық-педагогикалық, диагностикалық және әдістемелік ғылыми еңбектерге талдау жасалынды. Эмоционалды интеллект әсер етуші фактор ретіндегі өзекті үлгілері (моделдер), компоненттері мен өлшемдері, нәтижесі ретіндегі диагностикалық әдістемелер қарастырылды. Жаттықтырушының кәсіби сапаларын эмоционалды интеллект мазмұны тұрғысында дамыту мүмкіндіктеріне талдау жасалынды. Эмоционалды интеллектіні дамыту факторлары айқын көрсетілді. Эмоционалды интеллект жаттықтырушының кәсіби мүмкіндіктерінің әлеуетін көтеруші фактор ретінде алынғандықтан, жаттықтырушының негізгі назар бөлуді аса қажет ететін кәсіби сапаларына (шешім қабылдау, креативтілік, өзін-өзі белсендіру)

терең талдау жасалынып, эмпирикалық зерттеуде салыстырмалы көрсеткіш ретінде басымдық берілді. Өзге зерттеулердегі эмпирикалық зерттеу нәтижесінен алынған мәліметтерге талдау жасалды. Диагностикалық әдістеме, талдау, саралау, жинақтау әдістері арқылы алынған ақпарат салыстырмалы негізде өңделіп, басты идеяларға сәйкес қорытынды жасалынды.

Нәтижелер мен талқылаулар. Өз эмоциясын түсіну және басқару, өзге эмоциясын түсіну және басқару спорт саласында қызмет атқарушы жаттықтырушы мамандар үшін маңызды. Жалпы спорт саласынан хабары бар барлық адамдарға мәлім, спорт ортасы үнемі күйзеліс тудырушы орта, осы негізде жаттықтырушы да, спортшы да үнемі күйзеліске ұшырау қаупі, күйзеліс жағдайында жұмыс жасауға дайын болу қажеттілігі бар. Осы орайда, эмоционалды интеллект жоғары болуы өз эмоцияларын түсіну мен басқаруға мүмкіндік береді, ол өз кезегінде кәсіби іс-әрекетінде сапалы нәтижеге қол жеткізуге, тұлғалық мүмкіндіктерін сақтап және арттыруға әсері зор болып табылады.

Эмоционалды интеллектіні дамыту деңгейінің жоғары болуы өз мінез-құлқын реттеуге, негізгі мақсаттарын орындауға, белгілі

өзіндік нәтижелеріне қол жеткізуге мүмкіндік алады. Авторлар өз зерттеуінде теориялық талдау негізінде төмендегідей нәтижеге қол жеткізген, белгілі бір мақсатқа қол жеткізу үшін әр тұлға жоспарлы түрде әрекет етеді, ол белгілі бір ой тұжырым бейнелері ретінде іске асырылады, әрекетті іске асыру үшін күш, жылдамдық, дәлдік және келісімге келу аса маңызды. Әр әрекет жоспарлы түрде болса, арнайы жаттықтыру белгілі бір реттілікпен орындалады, ол тұлғадан зейін мен назар бөлу үдерістерін іске қосуды талап етеді. Осы орайда, тұлға белгілі бір эмоцияларды сезінеді: туындаған қиындықтарды шешу кезіндегі қобалжулық, белгілі бір міндеттерді орындау кезінен қанағаттану, кәсіби негіздегі ынта, ерік-жігердің пайда болуы, өзіндік кәсіби әрекеттер кезінде қанағаттануды сезіну [3].

Зерттеушілер өз монографиялық зерттеуінде эмоционалды интеллектінің төрт үлгісіне талдау жасаған [4]: бірінші үлгі – Питер Соловей, Джон Майер, Дэвид Карузо эмоционалды интеллектінің төрт компонентті үлгісі; екінші үлгі – Дэниел Гоулман үлгісі; үшінші үлгі – Рувен Бар-Он үлгісі; төртінші үлгі – Д.В. Люсин үлгісі. Осы берілген төрт үлгіге әдістемелік негізде талдау жүргізсек.

1-кесте – Эмоционалды интеллект (ЭИ) үлгілеріне мазмұндық талдау

ЭИ үлгілерінің негізгі компоненттері	ЭМ үлгілерінің өлшемдері	ЭМ үлгілері нәтижесінде құрастырылған әдістемелер
1-үлгі бойынша, бұл үлгі құрамына эмоционалды қабылдау, эмоционалды интеграция, эмоционалды түсіну, эмоционалды басқару;	Эмоция қабылданады, эмоция сезіледі, эмоция танымға әсері бар, эмоцияға қатысы бар ақпаратқа зейін бөлінеді, қарым-қатынас кезінде эмоциялық белгілер қабылданады, эмоцияның нәтижелері қарастырылады, ой тұлғалық және эмоционалды, зияткерлік өсу болады.	MSCEIT V2.0 (Mayer-Salovey-Caruso Emotional Intelligence Test)
2-үлгі бойынша өзіндік сана, өзіндік бақылау, өзіндік сезімталдылық, қарым-қатынасты басқару	Эмоционалды өзін-өзі сезіну, нақты өзіндік баға, өз-өзіне сенімділік, сезімталдылық, іскерлік білім, істің алдын алу, эмоцияны басқару, бейімделу, ашықтық, ынта, әсер ету, өзіндік жетілдіруге көмек, жеңуге ұмтылыс, бастамашылдық, өзгеріске әсер ету, кикілжіңді шешу, жеке өзара әрекеттестікті игеру, ынтымақтастық.	Д. Гоулман бойынша Эмоционалды интеллект деңгейін анықтау әдістемесі (10 сұрақ)
3-үлгі бойынша тұлғашілік аясы, тұлғааралық қатынас аясы, бейімделу аясы, күйзелісті басқару аясы, жалпы көңіл күй аясы	Эмоционалды өзіндік талдау жасау, дербестік, өзіндік сыйластық, өзіндік белсенділік, эмпатия, әлеуметтік жауапкершілік, тұлғааралық қатынастар, мәселе шешудегі дербестік, қоршаған ортаны шынайы бағалау, икемділік, күйзеліске толеранттылық, эмоцияны басқару, өмірге деген қанағатшылдық, белсенділік.	Бар-Он сауалнамасы (15 шкала)
4-үлгі бойынша тұлғааралық эмоционалды интеллект, тұлғашілік эмоционалды интеллект	Өзгенің эмоциясын түсіну, өз эмоциясын түсіну, өзгенің эмоциясын басқару, өз эмоциясын басқару, экспрессияны басқару.	Д.В. Люсин бойынша ЭМИн сауалнамасы (46 сөйлем)

Жоғарыда берілген төрт үлгі компоненттері мен өлшемдерін талдау кезінде, зерттеу мәселесіне сай жаттықтырушы кәсіби іс-әрекетіне қажетті құрамдас бөліктеріне талдау жасау өзектілігі бар.

Жаттықтырушы негізгі әрекетінің бірі өз жаттығушының жоспарлы түрде, денсаулығына еш зиянсыз нәтижелі жетістікке жетуге ынталандыру, қалыпты әрі қауіпсіз ортасын құру, үнемі әрекетін басқару және ұйымдастыру. Осы негізде жаттықтырушының шешім қабылдау мүмкіндігі, оның жаттығушыларының нәтижелі іс-әрекетіне тікелей әсері бар. Шешім қабылдау үдерісіне эмоцияның әсері зор, осы негізде кәсіби іс-әрекетке эмоционалды интеллектінің әсерінің өзектілігі айқын деп ойлаймыз. Эмоционалды интеллект тұлға бойындағы креативтілікті, шешім қабылдау мүмкіндігін арттырады, сондай-ақ ынтымақтастық негізіндегі қарым-қатынас құру, психологиялық ахуалы дұрыс орта қалыптастыруға көмек береді.

Өз зерттеуінде спортшы студенттердің спортпен шұғылдануы эмоционалды интеллект дамуына әсерін зерттеген, зерттеуге 18-25 жас аралығындағы 22 спортшы қатысқан. Зерттеуде Д.В. Люсиннің ЭМИН әдістемесі қолданылған. Өзіндік теориялық зерттеу нәтижесінде, эмоционалды интеллект: эмоцияны тану, эмоцияны анықтай алу, эмоция туындатқан себепті түсіну, эмоция қарқынын басқара алу, эмоцияның сырт адамға көріну бейнесін бақылай алу, керек кезде қажетті эмоцияны туындата алу мүмкіндігі деп анықтаған. Осы орайда, эмпирикалық зерттеу нәтижесінде келесідей тұжырым жасаған, эмоционалды интеллектіні дамыту тікелей спорт іс-әрекетімен байланысы жоқ, сол себепті спортпен шұғылдануды эмоционалды интеллектіні қалыптастыруға әсер етеді деп көрсеткен. Нәтижесінде, болашақ дене шынықтыру және спорт мамандарының болашақ кәсіби іс-әрекеті субъект-субъектілі қарым-қатынасқа негізделуі себепті, эмоционалды интеллектінің кәсіби іс-әрекет тиімділігіне әсерін зерттеу өзектілігі айқын екенін айтып, зерттеуге ұсыныс береді [5].

Ғалымдар өз зерттеуінде жаттықтырушының рөлдеріне аса мән берген, ол өз білім алушылары үшін – тәлімгер, әріптес, кәсіпқой маман бола алады, ол тәрбиелік шараның эмоционалды құрамына әсері бар екенін көрсеткен. Спортта әр жаттығушының мақсаты дербес ерекшеліктері ескеріліп таңдалатыны мәлім. Зерттеудің негізгі мақсаты, спортшылар мен жаттықтырушылардың эмоционалды интеллект

сипаттамасын айқындау болған. Зерттеуге екі топ қатысқан, жаттықтырушылар 20 адам және дене шынықтыру және спорт мамандығының студенттері 23 студент. Біздің зерттеу мәселемізге сай, жаттықтырушылар тобының нәтижесі біз үшін маңызы бар, тұлғааралық эмоционалды интеллект көрсеткішіне сай, өзге эмоциясын басқару, өзге эмоциясын түсінуден жоғары екенін көрсеткен, сол сияқты тұлғашілік эмоционалды интеллектіге сәйкес, өз эмоциясын басқару, өз эмоциясын түсінуден жоғары нәтиже көрсеткен. Қызықты мәселе, зерттеу кезінде жаттықтырушы қызметінде емес сыналушыларда барлық көрсеткіштер өте төмен болған. Нәтижесінде, спорттық бағытта ерте жасынан қосымша білім алған жаттығушылар тәрбиесіндегі ерекшеліктер, тек өзара ынтымақтастық қана емес, жаттықтырушының тәрбиелеудегі эмоционалды көшбасшылығына да тікелей байланысты екенін айтқан. Осы тұста, зерттеу мәселесіне сай, жаттықтырушы эмоционалды интеллектісінің жоғары болуы, білім алушылар тәрбиесіне әсері бар екендігі айқындала түседі [6].

Спорт мектебінің сапалы, әрі нәтижелі жұмысының кепілі автор пікірінше, әр дербес тұлғаның білім деңгейін өз бетімен көтеру, мақсатты дұрыс қоя алу, жауапкершіліктің жоғары болуы, интуиция, ынтымақтастық негізінде құрылған қарым-қатынас. Біз мақала барысында көрсетілген жаттықтырушы интуициясына тоқталуды жөн деп санаймыз, автор айтуынша жаттықтыру интуициясы спортшылар сәттілігінің басты факторының бірі. Кәсіби жаттықтырушы өз тәрбиеленушісінің әлсіз және күшті жақтарын сезіне алады, ол оның әлсіз тұстарын артықшылығына айналдыру жолдарын да біледі. Сондай-ақ тәрбиеленуші бойынан дарындылықты байқау үшін, интуиция маңызы зор. Жаттықтырушы өз тәрбиеленушісіне үлгі, мақсаттылық, еңбекқорлық, танымға деген құлшыныс, үнемі жаңаға ұмтылу сынды сапалар аса құнды. Осы негізде біз, төмендегідей ой түйіндеуімізге болады, жаттықтырушының тәрбиеленушілері үлкен сапалы нәтижеге қол жеткізу үшін, тек мол тәжірибе аздық етеді, жаттықтырушы жан-жақты болуы шарт. Әр жаттықтырушы өзінің жаңаға деген құштарлығын тәрбиеленушілерінің бойына дарыта алуы маңызды, өйткені даму тек өзіндік ізденістен бастау алады [7].

Автормен жүргізілген зерттеу мақсаты, спортшы студенттердің эмоционалды интеллектісін психологиялық зерттеу және оның

ерекшеліктері мен деңгейін анықтау. Зерттеуге 20 жаттықтырушы қатысқан, 10 ер және 10 әйел. Гендерлік ерекшеліктерге сай әйел жаттықтырушылардың эмоционалды интеллектісі жоғары болғаны анықталған. Ол әйел адамның жалпы ерекшеліктеріне сай орын алған айырмашылық ретінде танылған. Бұл зерттеуге де сәйкес өзге және өзінің эмоциясын басқару шкаласы бойынша алынған нәтижелер орташа болған. Сондай-ақ жаттықтырушылар эмоционалды интеллектісі жаттығушылармен салыстырғанда жоғары, оны автор тәжірибе арқылы негіздеген. Сондай-ақ, автор эмоционалды креативтілікке басты назар бөлу қажеттілігін көрсеткен, себебі эмоционалды интеллектіні оқу барысындағы қолданылуда креативтілік арқылы арттыру, жоғарылату мүмкіндігінің жоғары екенін атап өткен [8].

Бұл зерттеуде де гендерлік ерекшеліктерге сәйкес айырмашылықтар бар, әйел-жаттықтырушыларда тұлғааралық эмоционалды интеллект жоғары, ал ер жаттықтырушыларда ішкі тұлғалық эмоционалды интеллект көрсеткіші жоғары. Орта эмоционалды интеллект көрсеткішке ие жаттықтырушылар, өз тәрбиеленушілерімен қалыпты жағдайда жеткілікті деңгейде тиімді қарым-қатынас құра алады, ал өзіндік эмоционалды жағдайы қалыптан тыс болған жағдайда, өзгелермен өзара әрекеттестік төмендейді. Осы орайда, орта деңгейлі эмоционалды интеллект бар жаттықтырушыларға өз эмоциясын басқару, жағымсыз эмоция туындау себебін түсіне алу сияқты сапаларын арттыру қажет, ол өз кезегінде сапалы кәсіби іс-әрекетті қамтамасыз етеді [9].

Автор зерттеуінде күрделі эмпирикалық зерттеуінің нәтижелерімен бөліскен, біз зерттеу барысында жасалынған бес қорытындыға тоқталғмыз келеді. Бірінші қорытынды бойынша, сыналушыларға өзі үшін немесе өзге үшін деген таңдау беріп, шешім қабылдау ұсынылған кезде, респонденттердің басым көпшілігі өзі үшін таңдау жасаған; екінші қорытынды бойынша, белгісіздікке толеранттылық таныту, белгісіздікті таңдауға субъективті қатынас, өзге шешім бағдарларын іздестіру ауқымын кеңейтумен түсіндіріледі, дегенмен өз стратегиялық жоспарларына талдау жасауының төмендегені байқалады; үшінші қорытынды бойынша, тұлғааралық эмоционалды интеллектісінің төмендеуі, өз эмоциясын жақсы түсіне алған тұлға үшін, өзі туралы ақпарат жеткілікті болуы себепті өзгеден көмек алу қажеттілігі төмендегенін байқаған; төртінші қорытынды, тұлғаишілік эмо-

ционалды интеллектісінің жоғарылауы, берілген таңдау шешіміне ұзақ уақыт жұмсаумен сипатталады; бесінші қорытынды бойынша, эмоционалды интеллект пен толеранттылық-интолеранттылық арасындағы байланыс болмауы, эмоционалды интеллектінің жеке тұлғалық сапаларға әсерін зерттеу қажеттілігін және толеранттылық-интолеранттылық туралы субъективті ақпараттың көп болуының әсерінен деп тұжырымдалған [10].

Педагог мамандардың оқу-тәрбие үдерісін басқаруда тиімділігін арттыру мен тұлғалық маңызды сапаларды қалыптастыру үшін, танымдық деңгейді арттыру шараларын ұйымдастырумен тікелей байланысты. Танымдық деңгейді көтеру интеллект түрлерін дамыту үдерісімен тікелей байланысты. Нәтижелі жетістіктерге жету үшін, оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастырушы педагог маманның жеке тұлғалық сапаларына назар аудару қажет, аса жоғары шығармашылыққа ие, басқару міндеттемелерін шешуде интуитивті өз мүмкіндіктерін кең пайдалана алуы аса маңызды [11].

И.Н. Андреева эмоционалды интеллектіні өзіндік белсенділік факторы ретінде қарастырады. Үш фактор көрсетілген, бірінші фактор (өзін-өзі белсендіру факторы) – уақытты тиімді пайдалану құзыреттілігі, демеу көрсету, құндылықтар жиынтығы, сезімдер жиынтығы, өзін-өзі қабылдау жиынтығы, тұлғаралық сезімталдылық жиынтығы, креативтілік; екінші фактор (эмоционалды интеллект факторы) – өзге эмоциясын түсіну мен басқару, өз эмоциясын түсіне алу, тұлғааралық эмоционалды интеллект, тұлғаишілік эмоционалды интеллект; үшінші фактор (тұлғаишілік эмоционалды интеллект пен өзін-өзі белсендірудің арасындағы байланыс факторы) – уақытты тиімді пайдалану құзыреттілігі, өзіндік қабылдау, адам тұжырымдамасы жиынтығы, танымдық қажеттіліктер, өз эмоцияларын түсіну, өз эмоцияларын басқару, экспрессияны басқару, тұлғаишілік эмоционалды интеллект [12].

Зерттеуімізде эмоционалды интеллектіні зерттеу үшін Д.В. Люсин тесті қолданылды. Д.В. Люсин өз әдістемесінде эмоционалды интеллектіге анықтама берген, тест 46 сұрақтан тұрады. Эмоционалды интеллект құрамы: тұлғааралық эмоционалды интеллект – өзге адам эмоциясын түсіну және басқару; тұлғаишілік эмоционалды интеллект – өз эмоцияларын түсіну және басқару; өз эмоциясының сыртқы бейнесін бақылай алу мүмкіндігі, өзге және өзінің эмоциясын түсіну мүмкіндігі, өзге және өз

эмоциясын басқару мүмкіндігі. Осы мәліметтер жиынтығының көрінісі жалпы эмоционалды интеллект деңгейін көрсетеді [13].

Зерттеу мақсаты: жаттықтырушылардың эмоционалды интеллект деңгейін анықтау және алынған мәліметтерді саралау.

Зерттеу «Жоғары мектеп педагогикасы» пәні барысында, 1 курс магистранттарының арасында жүргізілді, магистранттар арасында жаттықтырушы болып өз кәсіби қызметін бастап кеткен мамандар саны 9, осы орайда біз бір топтан білім алушылар мен жаттықтырушылар эмоционалды интеллектісіне салыстырмалы талдау жасауға мүмкіндік алдық.

Зерттеу нәтижелерін талдау кезінде, біз жаттықтырушы қызметіндегі магистранттар мен магистранттар арасындағы эмоционалды интеллект арасында айырмашылық бар екенін көрдік. Шартты түрде еңбек жолын бастап кеткен магистранттарды 1 топ, магистранттарды 2 топ деп белгілеп алдық. Бірінші топта тұлғааралық эмоционалды интеллект көрсеткіштері арасында айырмашылықтар бар, өзге эмоциясын басқару көрсеткіші, өзге эмоциясын түсіну көрсеткішінен жоғары. Тұлғаишілік эмоционалды интеллект көрсеткіштері арасында да айырмашылық бар, өз эмоциясын басқару көрсеткіші, өз эмоциясын түсіну көрсеткішінен жоғары.

Теориялық талдау барысында жасалған тұжырымдарға сүйене отырып, біз жоғары деңгейлі эмоционалды интеллектісі бар жаттықтырушылар шығармашылыққа бейін, шешімді тез қабылдай алатын, еңбектену тиімділігін арттыруға мүмкіндігі бар деп айтуға болады. Ол көрсеткіштер сабақ барысындағы тапсырма орындау, тапсыру, тайм-менеджмент талаптарын ұстануынан да сырттай бақылау негізінде көруге болады. Сол сияқты эмоционалды интеллекті жоғары көрсеткіші ұжым, топ арасындағы дұрыс ахуал қалыптастыруға әсері зор, сол сияқты тапсырманы ынтымақтаса орындау, басқарушылық, бастамашылдық сапалар айқын көренеді. Еңбек нәтижесі мен эмоционалды интеллект арасындағы байланысты да бақылау маңызы бар, себебі әр нәтиже орындалған жұмыстың қаншалықты деңгейде тиімді болғанын көрсетеді. Оны өз кезегінде эмоционалды интеллект сипаттамасы деп те

қарауға болады. Эмоционалды интеллект жоғары магистранттардың коммуникациялық негізде туындаған әрбір мәселені шешудегі өнімділігі жоғары міндеттемелерді шешуде ынтымақтастықтары айқын көрінеді. Сондай-ақ, жаттықтырушы кәсібіне аса маңызды өз тәрбиеленушілерінің ішкі ахуалын көре алу, түсіну эмоционалды интеллекті жоғары мамандарда біршама жоғары деңгейде көрініс табуы айқын.

Қорытынды. Эмоционалды интеллект болашақ мамандардың аса маңызы бар құзыреттілігінің бірі болып табылады. Эмоционалды интеллект ғалымдар берген анықтамасына сай, интуиция, эмпатия, шығармашылық, жауапкершілік, креативтілік, бастамашылдық, көшбасшылық сапаларының жоғары болуына әсері зор. Эмоционалды интеллектінің тағы басты ерекшелігі, коммуникациялық дағдылардың дамуына әсері бар, ол өз кезегінде жаттықтырушының кәсіби қызметіне аса маңызы бар дағдылардың бірі деп есептейміз.

Зерттеу барысында келесідей нәтижелерге қол жеткіздік:

Эмоционалды интеллект даму жолына сай, жылдар өте толықтырылып, заман талаптарына сай компоненттер құрамының кеңею барысын көре алдық, оны біз эмоционалды интеллект үлгілерін талдау кезінде айқын байқадық. Зерттеу барысында төрт бағыттағы үлгіге (модель) талдау жасалынды, ол салыстырмалы кесте түрінде берілді.

Эмоционалды интеллект құрамдас бөліктеріне зерттеу мәселесіне сай теориялық талдау жасалынды, бізге аса қызықты болған жауапкершілік, креативтілік, интуиция, коммуникативті дағдыларға салыстырмалы түрде тереңірек талдау жасалынды.

Эмоционалды интеллектіні әдістемелік мүмкіндіктеріне талдау негізінде өзіндік зерттеу жүргізу үшін Д.В. Люсин тесті таңдап алынды, пән аясындағы зерттеуге салыстырмалы талдау жүргізіліп, нәтижелері өзіндік тараптан тұжырым жасауға мүмкіндік берілді. Осы орайда біз жүргізілген зерттеу аясындағы нәтижелерді қорытындылай келе, эмоционалды интеллект жаттықтырушының кәсіби тиімді іс-әрекетінің факторы бола алады деп есептейміз.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 26 желтоқсандағы № 982 қаулысы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000982>
- 2 Дене шынықтыру және спорт туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 3 шілдедегі № 228 – V ҚРЗ <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000228>.

- 3 Сулеева К.М., Шкутина К.Л., Данек А. Исследование эмоционального интеллекта спортсменов различной квалификации // Вестник Карагандинского университета. Серия «Педагогика». – 2020. – №2(98). – С. 88-95 DOI 10.31489/2020Ped2/88-95.
- 4 Кельчевская Н.Р., Пелымская И.С., Чешко Е.К. Влияние эмоционального интеллекта работников предприятия на результаты его деятельности М.: Креативная экономика, 2020. – 182 с.
- 5 Малкин В.Р., Рогалева Л.Н., Бредихина Я.А. Изучение влияния спорта на эмоциональный интеллект студентов-спортсменов // Международный студенческий научный вестник. – 2017. – №4. – С. 1195-1197.
- 6 Серякова С.Б., Тарабакина Л.В., Пушкарева Т.В., Звонова Е.В. Эмоциональное лидерство тренера как фактор воспитания // Психология спорта. – 2021. – №12. – С. 28-29.
- 7 Калинина Е.А. Роль профессиональных качеств тренера в становлении личности спортсмена // Теория и практика физической культуры. – 2021. – № 1. – С. 68–70.
- 8 Собиров О.А. Эмоциональный интеллект как составляющая профессиональной компетенции будущих специалистов в сфере спорта // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2021. – Vol.1. – Iss.4. – Pp. 1510-1513.
- 9 Малкин В.Р., Рогалева Л.Н., Бредихина Я.А. Эмоциональный интеллект тренеров и студентов института физической культуры // Международный студенческий научный вестник. – 2018. – №11. – С. 20-22.
- 10 Корнилов Т.В. Толерантность к неопределенности и эмоциональной интеллект при принятии решений в условиях подсказки // Психология. Журнал Высшей школы экономики. – 2014. – Т.11. – № 4. – С. 19–36.
- 11 Шалабаева Л.И., Ешенкулова Д.Б., Умирбекова А.Н. Самостоятельная работа как способ самоорганизации учебной деятельности школьников // Вестник КазНПУ имени Абая, серия «Педагогические науки». – 2020. -№ 1(65). – С. 269-274.
- 12 Андреева И.Н. Эмоциональный интеллект как феномен современной психологии. – Новополюк: ПГУ, 2011. – 388 с.
- 13 Рогалева Л.Н. Психодиагностика в спорте: учебное пособие. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2022. – 84 с. – ISBN 978-5-7996-3437-7.

References

- 1 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 26 желтоқсандағы № 982 қаулысы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000982>
- 2 Дене шынықтыру және спорт туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 3 шілдедегі № 228 – V ҚРЗ <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000228>.
- 3 Suleeva K.M., SHkutina K.L., Danek A. Issledovanie emocional'nogo intellekta sportsmenov razlichnoj kvalifikacii // Vestnik Karagandiskogo universiteta. Seriya «Pedagogika». – 2020. – №2(98). – S. 88-95 DOI 10.31489/2020Ped2/88-95.
- 4 Kel'chevskaya N.R., Pelymskaya I.S., CHeshko E.K. Vliyanie emocional'nogo intellekta rabotnikov predpriyatiya na rezul'taty ego deyatel'nosti M.: Kreativnaya ekonomika, 2020. – 182 s.
- 5 Malkin V.R., Rogaleva L.N., Bredihina YA.A. Izuchenie vliyaniya sporta na emocional'nyj intellekt studentov-sportsmenov // Mezhdunarodnyj studencheskij nauchnyj vestnik. – 2017. – №4. – S. 1195-1197.
- 6 Seryakova S.B., Tarabakina L.V., Pushkareva T.V., Zvonova E.V. Emocional'noe liderstvo trenera kak faktor vospitanie // Psihologiya sporta. – 2021. – №12. – S. 28-29.
- 7 Kalinina E.A. Rol' professional'nyh kachestv trenera v stanovlenii lichnosti sportsmena // Teoriya i praktika fizicheskoy kul'tury. – 2021. – № 1. – S. 68–70.
- 8 Sobirov O.A. Emocional'nyj intellekt kak sostavlyayushchaya professional'noj kompetencii budushchih specialistov v sfere sporta // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2021. – Vol.1. – Iss.4. – Pp. 1510-1513.
- 9 Malkin V.R., Rogaleva L.N., Bredihina YA.A. Emocional'nyj intellekt trenerov i studentov instituta fizicheskoy kul'tury // Mezhdunarodnyj studencheskij nauchnyj vestnik. – 2018. – №11. – S. 20-22.
- 10 Kornilov T.V. Tolerantnost' k neopredelennosti i emocional'noj intellekt pri prinyatii reshenij v usloviyah podskazki // Psihologiya. ZHurnal Vysshej shkoly ekonomiki. – 2014. – T.11. – № 4. – S. 19–36.
- 11 SHalabaeva L.I., Eshenkulova D.B., Umirbekova A.N. Samostoyatel'naya rabota kak sposob samoorganizacii uchebnoj deyatel'nosti shkol'nikov // Vestnik KazNPU imeni Abaya, seriya «Pedagogicheskie nauki». – 2020. -№ 1(65). – S. 269-274.
- 12 Andreeva I.N. Emocional'nyj intellekt kak fenomen sovremennyy psihologii. – Novopolock: PGU, 2011. – 388 s.
- 13 Rogaleva L.N. Psihodiagnostika v sporte: uchebnoe posobie. – Ekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta, 2022. – 84 s. – ISBN 978-5-7996-3437-7.

<p>Хат-хабарға арналған автор (бірінші автор) Умирбекова Акерке Нурланбековна – PhD, қауымдастырылған профессор м.а., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: akerkesha_85@mail.ru</p>	<p>Автор для корреспонденции (первый автор) Умирбекова Акерке Нурланбековна – PhD, и.о. ассоциированного профессора, Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан, e-mail: akerkesha_85@mail.ru</p>	<p>The Author for Correspondence (The First Author) Umirbekova Akerke Nurlanbekovna – PhD, associate professor Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan, e-mail: akerkesha_85@mail.ru</p>
--	--	--